

**НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А, ИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО
ТИЕТОЪХНАЧУ КОРМАТАЛЛИН ДЕШАРАН
ПАЧХЪАЛКХАН БЮДЖЕТАН УЧРЕЖДЕНИ
«НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАР КХИОРАН ИНСТИТУТ»**

**НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А, ИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО
ПАЧХЪАЛКХАН КАЗЕННИ УЧРЕЖДЕНИ
«НОХЧИЙН МЕТТАН ИНСТИТУТ»**

**Кобьртачу ишколан
5–8 классашна лерина
«ЙЕШАР» проект кхочушйаран
нохчийн меттан,
литературин хьехархочун
белхан алгоритм**

Галашо:

5–8 классийн дешархойн нохчийн метган, литературин хаарш (дешаран ардамаш) кхиоран кепаш кчачаме йалор:

– дешнаш, предложенеш, шайн барамца 90 дашал кIезиг а, 100 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан (5-чу классийн дешархошна);

– дешнаш, предложенеш, шайн барамца 100 дашал кIезиг а, 110 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан (6-чу классийн дешархошна);

– дешнаш, предложенеш, шайн барамца 110 дашал кIезиг а, 120 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан (7-чу классийн дешархошна);

– дешнаш, предложенеш, шайн барамца 120 дашал кIезиг а, 140 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан (8-чу классийн дешархошна);

– йеллачу тема йешначу текстан буха тIехь, произведенин чулацамца доглуш, 5–8 предложенел кIезиг доцу йозанан аларш хIитто (5–6 классийн дешархошна);

– йеллачу тема йешначу текстан буха тIехь, произведенин чулацамца доглуш, 8–10 предложенел кIезиг доцу йозанан аларш хIитто (7–8 классийн дешархошна).

Нохчийн метган, литературин хъехархочун болх кхочушбарехь рекомендацеш**1. Нохчийн метган, литературин тIетоьхна белхаш кхочушбархьама дешархошкахь хила деза хIокху барамехь тетрадаш:**

№	Предмет	5–8 классаш
1	Нохчийн мотт	1 тетрадь
2	Нохчийн литература	1 тетрадь

Дешархоша пайдаоьцу 12–18 кехатах лаьттаху шуьйра моґланаш долчу стандартни тетрадех.

Предметан тетрадь цIена лело деза. Цуьнан мужалта тIехь хила дезачу йозанан кеп:

Соблжа-ГIалин № 5 йолчу гимназин
7 А классан дешархочун
Эскиева Асетан
нохчийн метган
тIетоьхначу белхийн тетрадь

Комсомольскера йуккьерчу ишколан
6 В классан дешархочун
Адамов Аюбан
нохчийн литературин
тIетоьхначу белхийн тетрадь

2. Нохчийн меттан тӀетоьхна белхаш вовшахтохар кхочушдо кӀиранах цкъа.

КӀиранан хьалхарчу урокехь 5-чу классийн дешархошна шен барамца 90 дашал кӀезиг а, 100 дашал сов а йоцу текст ло цӀахь схьайазйан. 6-чу классийн дешархошна шен барамца 100 дашал кӀезиг а, 110 дашал сов а йоцу текст ло цӀахь схьайазйан. 7-чу классийн дешархошна шен барамца 110 дашал кӀезиг а, 120 дашал сов а йоцу текст ло цӀахь схьайазйан. 8-чу классийн дешархошна шен барамца 120 дашал кӀезиг а, 140 дашал сов а йоцу текст ло цӀахь схьайазйан.

Цу дийнахь дешархошна нохчийн меттан урокехь цӀахь кхочушбан цхьаннал сов йозанан болх ца ло, оьшуш хилахь Ӏамийнчу темина тӀетоьхна цӀера болх бала йиш йу барта кхочушбан: бакьо Ӏамо, и. д. кх. а. ТӀейоӀучу дешаран урокехь дешархоша болх кхочушбина а, таллам бан дӀабелла а хила беза. Хьехархочо дешархойн белхаш толлу. Маххадоран критерешца йоӀуш, тетрадаш тӀе оценкаш хӀиттайо. ТӀедоӀучу кӀиранахь тетрадаш дешархошка дӀало керла болх кхочушбайта.

Билгалдаккхар. *Кечийнчу кепатӀера схьайаздар – тӀера схьайазйан луш йолу текст, элпаш йукъахдитина доцуш, тӀетоьхна тӀедахкари доцуш хила йеза; оцу белхан Ӏалашо йу, гӀалаташ а, талхори а доцуш, текст нийса схьайазйар.*

Схьайаздаран йацйина алгоритм.

1. ДӀайеша предложени, иза йуха дагахь схьайийца.
2. ДӀайеша предложени кхин цкъа а, иза йазйина ма-йарра.
3. Предложени дӀайазйеш, хӀора дош деша хьайна дагахь ма-латтара.
4. Йазйинарг талла. ХӀора дош деша. Текст схьайелла, йазйинарг текстаца йуста.

3. Нохчийн литературин тӀетоьхна белхаш вовшахтохар кхочушдо кӀиранах цкъа.

КӀиранан шолгӀачу урокехь 5–6-чуй классийн дешархошна цӀахь кхочушбан безачу йозанан белхан тӀедиллар ло билгалйаьккхинчу темина йешначу текстан буха тӀехь йозанан алар хӀотто. Алар 5–8 предложенел кӀезиг доцуш хила деза.

7–8-чуй классийн дешархошна цӀахь кхочушбан безачу йозанан белхан тӀедиллар ло билгалйаьккхинчу темина йешначу текстан буха тӀехь йозанан алар хӀотто, 7–8-чуй классашкахь алар 8–10 предложенел кӀезиг доцуш хила деза.

Цу дийнахь дешархошна нохчийн литературин урокехь цӀахь кхочушбан цхьаннал сов йозанан болх ца ло, оьшуш хилахь Ӏамийнчу темина тӀетоьхна цӀера болх бала йиш йу барта кхочушбан: произведени къастош йешар, чулацам схьабийца кечамбар, и. д. кх. а. ТӀейоӀучу литературин урокана дешархоша болх кхочушбина а, таллам бан дӀабала кийча а хила беза. Хьехархочо дешархойн белхаш толлу. Маххадоран критерешца йоӀуш, тетрадаш тӀе оценкаш хӀиттайо. ТӀейоӀучу литературин урокехь тетрадаш дешархошка дӀало керла болх кхочушбайта.

4. Нохчийн меттан белхан маххадоран критереш

№	Класс	Толлу хаарш	Маххадоран критереш
1	5	Дешнаш, предложенеш, шайн барамца 90 дашал кIезиг а, 100 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан	<p>Белхан мах хадабо цхъана оценкица Оценка «5» хIоттайо цхъа а гIалат доцчу балхана, ткъа иштта цу тIехь 1 доккха доцу орфографически йа 1 доккха доцу пунктуационни гIалат далийтинехь.</p> <p>Оценка «4» хIоттайо 2 орфографически а, 2 пунктуационни а гIалат далийтинехь, йа 1 орфографически, 3 пунктуационни гIалат йа, цхъа а орфографически гIалат доцуш, 4 пунктуационни гIалат далийтинехь. Оценка «4» хIотто йиш йу 3 орфографически гIалат далийтинехь, нагахь царна йукъахь цхъана бакъонна гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «3» хIоттайо 3–5 орфографически а, 4 пунктуационни а гIалат далийтинчу балхана. Оценка «3» иштта хIотто йиш йу 6 орфографически а, 6 пунктуационни а гIалат далийтинехь, нагахь царна а, вукхарна а йукъахь доккха доцу а, цхъана бакъонна а гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «2» хIоттайо, нагахь балха тIехь гIалаташ оценка «3» хIотторан барамал сов делахь</p>
2	6	Дешнаш, предложенеш, шайн барамца 90 дашал кIезиг а, 100 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан	<p>Белхан мах хадабо цхъана оценкица Оценка «5» хIоттайо цхъа а гIалат доцчу балхана, ткъа иштта цу тIехь 1 доккха доцу орфографически йа 1 доккха доцу пунктуационни гIалат далийтинехь.</p> <p>Оценка «4» хIоттайо 2 орфографически а, 2 пунктуационни а гIалат далийтинехь, йа 1 орфографически, 3 пунктуационни гIалат йа, цхъа а орфографически гIалат доцуш, 4 пунктуационни гIалат далийтинехь. Оценка «4» хIотто йиш йу 3 орфографически гIалат далийтинехь, нагахь царна йукъахь цхъана бакъонна гIалаташ делахь</p>

			<p>Оценка «3» хIоттайо 3–5 орфографически а, 4 пунктуационни а гIалат далийтинчу балхана. Оценка «3» иштта хIотто йиш йу 6 орфографически а, 6 пунктуационни а гIалат далийтинехь, нагахь царна а, вукхарна а йукъахь доккха доцу а, цхьана бакъонна а гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «2» хIоттайо, нагахь балха тIехь гIалаташ оценка «3» хIотторан барамал сов делахь</p>
3	7	<p>Дешнаш, предложенеш, шайн барамца 100 дашал кIезиг а, 110 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан</p>	<p>Белхан мах хадабо цхьана оценкица Оценка «5» хIоттайо цхьа а гIалат доцчу балхана, ткъа иштта цу тIехь 1 доккха доцу орфографически йа 1 доккха доцу пунктуационни гIалат далийтинехь.</p> <p>Оценка «4» хIоттайо 2 орфографически а, 2 пунктуационни а гIалат далийтинехь, йа 1 орфографически, 3 пунктуационни гIалат йа, цхьа а орфографически гIалат доцуш, 4 пунктуационни гIалат далийтинехь. Оценка «4» хIотто йиш йу 3 орфографически гIалат далийтинехь, нагахь царна йукъахь цхьана бакъонна гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «3» хIоттайо 3–5 орфографически а, 4 пунктуационни а гIалат далийтинчу балхана. Оценка «3» иштта хIотто йиш йу 6 орфографически а, 6 пунктуационни а гIалат далийтинехь, нагахь царна а, вукхарна а йукъахь доккха доцу а, цхьана бакъонна а гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «2» хIоттайо, нагахь балха тIехь гIалаташ оценка «3» хIотторан барамал сов делахь</p>
4	8	<p>Дешнаш, предложенеш, шайн барамца 120 дашал кIезиг а, 140 дашал сов а йоцу тексташ нийса схъайазйан.</p>	<p>Белхан мах хадабо цхьана оценкица Оценка «5» хIоттайо цхьа а гIалат доцчу балхана, ткъа иштта цу тIехь 1 доккха доцу орфографически йа 1 доккха доцу пунктуационни гIалат далийтинехь.</p> <p>Оценка «4» хIоттайо 2 орфографически а, 2 пунктуационни а гIалат далийтинехь, йа 1 орфографически, 3 пунктуационни гIалат йа, цхьа а орфографически гIалат доцуш, 4 пунктуационни гIалат далийтинехь.</p>

		<p>Оценка «4» хЮтто йиш йу 3 орфографически гIалат далийтинехь, нагахь царна йукъахь цхъана бакъонна гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «3» хЮттайо 3–5 орфографически а, 4 пунктуационни а гIалат далийтинчу балхана. Оценка «3» иштта хЮтто йиш йу 6 орфографически а, 6 пунктуационни а гIалат далийтинехь, нагахь царна а, вукхарна а йукъахь доккха доцу а, цхъана бакъонна а гIалаташ делахь.</p> <p>Оценка «2» хЮттайо, нагахь балха тIехь гIалаташ оценка «3» хЮтторан барамал сов делахь</p>
--	--	---

5. Нохчийн литературин маххадоран критереш

№	Класс	Толлу хаарш	Маххадоран критереш
1	5-6	Билгалйаьк-кхинчу темина йешначу текстан буха тIехь, произведенин чулацамца догIуш, 5–8 предложенел кIезиг доцу йозанан алар хЮтто	<p>1. Алар темица догIуш хилар, тема схъайеллар</p> <p>2 б. – алар темица догIуш ду, нийса жамIаш чулоцу.</p> <p>1 б. – алар темица йукъ-кара догIуш ду/тема йукъ-кара схъайиллина.</p> <p>0 б. – алар темица догIуш дац.</p> <p>2. МаьIнин цхъаалла.</p> <p>1 б. – алар маьIнин цхъааллица къаьсташ ду.</p> <p>0 б. – аларехь маьIнин цхъаалла йац, алар шеца маьIна долуш дац.</p> <p>3. Къамелан говзалла а, нийса хилар а.</p> <p>2 б. – алар къамелан говзаллин а, меттан гIирсаш нийса харжаран а лехамашца догIуш ду, къамелан гIалаташ дац.</p> <p>1 б. – алар къамелан говзаллин лехамашца догIуш ду, амма къамелан гIалат йа меттан гIирсаш харжарехь доккха доцу кхачамбацар далийтина.</p> <p>0 б. – алар дешнийн хьал кьен хиларца къаьсташ ду, къамелан гIалаташ далийтина.</p> <p>Лаккхара балл – 5 балл</p> <p><i>Белхан маххадорехь тидаме эца беза аларан барам, нагахь барам хила безачул лахара белахь, йаьхначу баллаш тIера цхъа балл дIайоккху</i></p>
2	7-8	Билгалйаьк-кхинчу темина йешначу	<p>1. Алар темица догIуш хилар, тема схъайеллар</p> <p>2 б. – алар темица догIуш ду, нийса жамIаш чулоцу.</p>

	<p>текстан буха тІехь, произведенин чулацамца догІуш, лаххара а 8–10 предложенел кІезиг доцу йозанан алар хІотто</p>	<p>1 б. – алар темица йукъ-кара догІуш ду/тема йукъ-кара схъайиллина. 0 б. – алар темица догІуш дац. 2. МаъІнин цхъаалла. 1 б. – алар маъІнин цхъааллица къабсташ ду. 0 б. – аларехъ маъІнин цхъаалла йац, алар шеца маъІна долуш дац. 3. Къамелан говзалла а, нийса хилар а. 2 б. – алар къамелан говзаллин а, меттан гІирсаш нийса харжаран а лехамашца догІуш ду, къамелан гІалаташ дац. 1 б. – алар къамелан говзаллин лехамашца догІуш ду, амма къамелан гІалат йа меттан гІирсаш харжарехъ доккха доцу кхачамбацар далийтина. 0 б. – алар дешнийн хъал къен хиларца къабсташ ду, къамелан гІалаташ далийтина. Лаккхара балл – 5 балл <i>Белхан маххадорехъ тидаме эца беца аларан барам, нагахъ барам хила безачул лахара беллахъ, йаьхначу баллаш тІера цхъа балл дІайоккху</i></p>
--	--	--

Баллаш пхеабаллан тІегІане йахар

Баллийн барам	Оценка
5 б.	5
4 б.	4
3 б.	3
0–2 б.	2

Четверть йа триместр чекхйолуш, тетрадаш тІе хІиттийна оценкаш вовшахтухий, йуккъера балл билгалйоккху. Иза журнал тІехъ четвѳртан йа триместран оценкина хъалха йолчу колонки чу дІахІоттайо.

Йуххедиллар 1

Массо а дешархочунна цѳахь схъайазйан луш йерг цхъа текст йу.

ТЕКСТАШ 5 КЛАСС

1. Схъайазйе текст.

Мархаш йу стиглахь бодане лаьтгаш. Кхин гуш дац бѳаьстенан олхазарш. Сингаттаме йека дитта тѳехь кѳиг. Гуьйренан шийла мох хьобкху. Гергакхочуш ду обѳазе, амма хаза Ia.

Эххар а охъадилли доккха, бамба санна, кѳайн ло. Цо дерриг а латта дѳахьулди. Дитгаш а, цѳенош а кечдели, кѳайн куйнаш техкина. Шелано а шен болх дѳаболий. Цо кегийчу а, даккхийчу а хишна тѳеш тохку, дитгаш, кораш кечдо исбаьхьчу суьрташца. Махо дѳакхехьначу лайх хилла баьрзнаш лаьтта гобаккхина.

Iaьн тѳехь дуккха а бу йуьртарчу бахархойн белхаш. Ткъа бераш а ца Ia мукъа. Цара олхазаршна йуург таса меттигаш кечйо.

2. Схъайазйе текст.

Со Орган тѳе чѳерий леца обхура. Орга Iаламат чехка хи ду. Цуьнан цхъайолу меттигаш мелла а кѳорга а, тийна а карайо. Уьш чѳерийлецархочунна мѳара богѳа тамехь йу.

Дика меттиг карийра суна цхъана дийнахь. Мѳера тѳе нѳаьна а боьллина, хи чу тесира ас иза. Дукха хан йалале сан мѳара дѳасахьебан болийра. Ас хьалатоьхча, чѳара бара цунна тѳехь.

Жима айма йира ас сайна. Цу чу хийцира айса лаьцна чѳара.

Цу дийнахь кхин а лийцира ас чѳерий. Уьш а айми чу хийцира.

Дика меттиг хиллера суна карийнарг. Цул тѳаьхьа сой, сан ваший кест-кеста вобдура цига.

3. Схъайазйе текст.

Iалам! И дош доца делахь а, шен чулацам кѳорггера болуш ду. Адамийн а, дийнатийн а, бецийн а, хьаннийн а дахар Iаламах хаьдда хила йиш йолуш дац. Лаьттахь долу дахар Iаламах дозуш, Iаламо латтош а ду. Шен къайленах дуьззана, массо а хенахь шен хаза мур болуш ду Iалам.

Самукъане, хаза бѳаьсте чекхйаьлла йолуш лаьтгара. Тейоѳуш йара беркате, йовха аьхке. Иза адамашна уггаре а каде мур бу.

Массо а акхарой, олхазарш, шайн бѳаьста дуьненчу йевлла кѳорнеш кхиош, Iалашйеш, уьш когайохуьйтуш, синтем боцуш лелара. Бѳаьста санна, эшарш лобкхуш, ловзуш лела йиш йацара церан.

4. Схъайазйе текст.

Органан шоралла тѣхула долчу сераш тѣхъ кѣац йацара. Цхъана сера тѣе йеана чѣгѣаг хиира. Жимма цу тѣхъ а йийна, йуха хъала а гѣаьттина, дѣайахара иза. Амма дукха хан йалале, шеца кхо-йиь чѣгѣаг а йолуш, йухайеара. Чѣгѣагаш могѣара сераш тѣе охъахевшира.

Дукха хан йалале схъагулделира тайп-тайпана олхазарш. Цара дѣалецира серийн кхо га.

Сераш тѣе олхазарш гулдалан а шен бахъана дара.

Буьйса а, Гуьйре а шийла хилча, Органан хи хѣаваал мела хуьлу. Цу тѣера йаь гѣуьтту. Цо Орган тѣхула долу хѣаваь малдо, цундела сераш тѣхъ кѣац ца соцу. «Хъекъал» долуш йолчу чѣгѣагашна иза хаа а хиъна, цара даьккхинера и орца.

5. Схъайазйе текст.

Йаьнан шийла зама. Ша хъаькхначу арахъ когаш шершара. Гѣийлачу боларца хи дохъуш йогѣура цхъа йоккха зуда. Гу тѣе хъалайолуш, галъелира иза. Когаш шершаш саца а ца йелла, охъакхийтира зуда. И гира ша тѣхъ ловзуш волчу Гумарний, Мохъмадний. Гумар велавелира. Цунна оьгѣазваханчу Мохъмада бехк баьккхира. Тѣаккха цо, чехка тѣе а ведда, зудчунна хъалагѣатта гѣо дира. Ведарш йуха дуза а дуьзна, уьш цѣа а даьхъира. Зудчо доккха баркалла элира кѣантана.

Шолгѣачу дийнахъ хъехархочо дикачу амалех лаьцна къамел дира берашка. Йерриг класс дѣатийнера. Хъехархочо дийцира Мохъмада селхана зудчунна гѣо дарх лаьцна. Цу зудчо кехат даийтина хиллера цуьнга.

6. Схъайазйе текст.

Хаза лаьттина йовха аькхе чекхйолуш йара. Аькхе чекхйаларх-м йалам а, адам а саготта дацара. Тѣекхочуш берг токхе мур бара – гуьйре! Уггар хъалха гуьйре тѣекхочуш хилар хайитира мангалхоша. Гуьйранна ахъ ладоьгѣча, хезаш хуьлура нуьйжи тѣхъ жѣаьвнаца цара тусуш долчу мангалийн татанаш.

Гуьйре йола цхъа кѣира хъалха тохайелира кертарчу дозанехъ йолу балгаш зазадаккха. Уьш жим-жима йеллалуш лаьтгара.

Билггал гуьйре тѣекхочуш хилар гойтуш, аькхенан тѣаьххьарчу деношкахъ стиглара схъа некъан узамца хаам бира гѣаргѣулеша. Уьш, кхо са болчу могѣанца жут нисйина, кѣилбехъа довхачу мехкашка йа даккха йоьлхуш йара.

Кест-кеста дуькба дохк хѣуттура, дерзаш а догѣура.

6 КЛАСС

1. Схъайазйе текст.

ОьгIазе шок йетташ, кьилбаседехъара схъахъекхна шийла мох эчна, дIадахара буюрса Iа. Дешна, хи а хилла, дIаделира лаьмнашца Iиллина ло. Шийлачу, безачу мохъах паргIатдаьлла Iалам, сийна духар духуш, кечделла дIахIоьттира.

Баьстенан бовхачу малха кIел мелачу махо тулгIенашца техкайора сийначу дитташий, бес-бесарчу зезагаший кьарзыйна раьгIнаш. Мотталора, самадевлла зезагаш, шайн дIасатехкарца вовшашка кортош лестош, вовшийн хьобстуш, къамеле девлла. Оцу хазачу Iаламе хьажа а, цунах марзо эца а гIерташ санна, гуобаьккхина дашо зIаьнарш а йаржийна хьобжу малх эсала белакъежара. И исбаьхьа Iалам, и хаза баьсте декъалйеш, цуьнга маршалла хьобтуш санна, шабарш деш, самукъане эшарш лобкхуш, шакарш йетташ хьаннашкахь декачу олхазарийн зевнечу аьзнаша дуьзнера ламанан цIена хIаваь.

2. Схъайазйе текст.

Аьхкенан цхъана довхачу дийнахь, бабас бийцина ирсан тIулг лаха даха дагадеара берашна. Даша ца дайта, хечин когаш хьала а карчийна, когаш Iуьйра волу кхо кIант лаьмнашкахьа хьалавахара.

Оцу дийнахь хи чуюра дукха тIулгаш лехыйра бераша. Седа санна хьаьначу хи чохь уьш дерриш а, жовхIарш санна, лепара. ЦIен, можа, сийна, баьццара, кIайн, Iаьржа долуш, зезагаш санна, хаза дара уьш дерриш а, амма ирсан тIулг царех муьлха бу, царна ца хаьара. Черий лобцуш, ловзуш, лубйчуш, самукъадаьлла лелла, сарахь цIа кхечира бераш.

XIетахь дуьйна хийла шераш дIадевлла. Ирсан тIулг ца карийра Микина а, цуьнан жималлин доттагIашна а. XIинца-м хаьа Микина ирсан тIулг каро атта доцийла а, иза хин бердашца лиэха ца безийла а.

3. Схъайазйе текст.

Акха цицигаш дуьххъара суна девзира Казахстанехь. Цигахь дерш а, вайн махкахь дерш а вовшех башха дукха къаьсташ дац. Уьш мелла а овкъаран бос болуш, ул-уллехь Iаьржо бос болу моханаш йолуш ду. Уьш вайн махкахь долчу цицигел мелла а кегий ду.

Цхъана дийнахь со акхачу цициган кIорнешна тIенисвелира. Царех самукъадаьлла, хьобжуш лаьттира со. Цхъаь сайна схъаэца куьг тIехьошшехь, мичара дели ца хууш, схъаиккхина, хьалхарчу шина коган мIарашций, цергашций сан куьйгах таса а делла, кхозаделира иза, ас сайн вукху куьйгаца озийча а, дIа ца хьоцура цо. ТIаккха ас коьрташ шозза буй тоьхча, дIахийцира. Куьг вуно чIогIа лазийнера цо сан, цIий гучу а доккхуш, чкьор а хедош. Ша дехь а, шен кIорнешна тIехIуттур долуш хиллера и.

4. Схъайазйе текст.

Пхи шо дара сан, Іаьнна кечйинчу алах сан вашас цІе тесча. Цхъана сарахъ тхойшиь сирникех ловзуш вара, вовшашна уьш, лета а йеш, тІетІа кхуйсуш.

Сан ваша, сол ши шо воккхахволу, и ловзар кІорда а дина, ала тІе сирникаш кхийса хІобттира. Аса мохъ хьобкхура, саца бохуш. ЦІе эххар а марсайелира, тхойшинга дІа а ца йайьалуш.

Тхойшиь, божалан тхов тІе а ваьлла, дІалечкьѳира, хьерайаьллачу цІаре а хьобжуш. Йол дукха йара, арц санна, ирх а йахана, рагІу санна, йехха йобттина. Маьхъарий дара тхойшинна хезаш, тхан да а, девежарий а, лулахой а болуш йукъахъ. Тхан дас мохъ беттара, йол йитий, ши кІант схъалаха бохуш. Со воьлхуш а хезна, дас тхов тІера охъаваьккхира тхойшиь.

5. Схъайазйе текст.

Хъажмурд шен шийтта шо кхочучу хенахъ дегІана эгІаза, амма вуно тІах-аьлла а, хьуьнар долуш а кІант вара. Жима велахъ а, чохъ а, кертахъ а, ишколехъ а дечу гІуллакхана тІера вара иза. Шен хене а, дегІан ницкъе а хъаьжжана, тІедиллина гІуллакх, мало а ца йеш, дика кхочушдора цо. Цуьнга балун болчу балха тІера йухайизош, кхоа ца вора иза дас.

Ишколехъ кьинхьегаман урокаш доккхачу хьуьнарца, кхиамца кхочушйора Хъажмурда. Ишколан куьйгалхоша, Сийлаллин грамота а луш, къастош билгалваьккхира иза. КІант дика кхиорна цуьнан денй, нанний баркалла а элира.

Урокашкахъ дика ладугІуш а, кхета гІерташ а хиларе терра, дешар дика хаьара Хъажмурдана. Девне воцуш, шайца уьйр йолуш хиларна берашна дукхавезара иза. Даима цуьнан векхавелла хиларо а гойтура, даг тІехъ мекха йоцуш, догцІена иза хилар.

6. Схъайазйе текст.

ЧІогІа хазачу гІутакх чохъ Іашурина цхъамма совгІатна къоламаш деллера. ГІутакхан негІар тІехъ диллина стелаІодан сурт дара, ворхІ тайпана бос а болуш. Іашурина къоламаш чІогІа хазаетара, цо уьш, кхоош, наггахъ бен ца леладора.

Цхъана Іуьйранна къоламаш чохъ долу гІутакх схъадиллира йоІа. Схъайцира баьццара бос болу къолам. Цуьнца бецан сурт диллира. ТІаккха боьмашниг схъайцира. Цуьнца йобІан сурт диллира, цхъа хаза бой коьртахъ а йолуш. ЦІечу къоламца цу баьццарчу арен тІехъ шортта петІаматан зезагаш дехкира. Йуха Іашурас сийначу къоламца хІорд биллира, цу тІехъ Іаьржачу къоламца хІордан кеманаш а дохкуш. Можачуьнца малх биллира.

Массо а кьоламах пайдаэца хиира йоІана. Лекха лаьмнаш, можа малх, сийна хІорд, баьццара аренаш, хьаннаш йара цуьнан суьрташ тІехь.

7 КЛАСС

1. Схьайазйе текст.

ЧІогІа сатеснера бераша бІаьсте йаларе. Арахь ло Іуьллура. Шелонна пепнаш лелхаш хезара буса. Амма, пана лела мархаш санна, сихо йоцуш дІаоьхура дахделла денош, беттанаш. Бекарг баттахь дуьйна наггахь гучуболура малх. Оханан баттахь ло даша доладелира. Ламанан басешкара хьаьвдда догІура зевне татолаш. Іаржделлачу лайн кескаш, лазийнчу саьрмикан меженаш санна, худалуш, текхаш, Іаннашка дІайахара. Иштта дегош, хІинцца хІоа чуьра даьлла кІорни санна, хебаш, лаьмнашкахь хІинца а Іуьллучу лай кІелара хьалагІертара ховха лайн зезагаш.

Басешкара хьаьвдда догІу бІаьстенан хиш севчича, тогІи чохь йолу хьун, чІенигаш а йаьтгІа, сийна-баьццара бос эцна, кьонйелла дІахІоьттира.

Баганан, базанан, докхан луьста хьун йаьллачу лаьмнашкара схьахезачу олхазарийн самукьанечу аьзнашка ладоьгІуш, Йоккхачу Бабин ирсан тІулгах долчу дийцаран ойла а йеш, терхи тІехь Іара Мика.

2. Схьайазйе текст.

Ша балхара мукьа волчу хенахь жІаьла цхьацца гІуллакхаш кхочушдан Іамо волавелира Асхьаб. Шега де бохучух атта кхеташ долчу жІаьлина, дукха хан йалале Іемира шега буьйр дича тІедан а, улло деана охьахаа а, дІадижа а, хьалагІатта а, такха а. Кхин а масане дара уьш, цо кхочушдеш долу гІуллакхаш. Салман шен доттагІчух дозалла дина а ца волура.

Аьхкенам заманчохь, де дохделча, гена доцуш догІучу хи тІе лийча воьдура Асхьаб, Салман а оьций. КІантана чІогІа хазаетара хи чохь. Амма цкьа а шен доттагІ доцуш ца воьдура кІант цига.

Айми чу а волий, берда йистехь лаьтташ долчу Борзике шена тІекхойкхура кІанта. Ша долччуьра кхоссалой, цинцаш дІаса а кхуьйсус, хи чу эькхара жІаьла. Иза шена улло кхоччушехь, шина а куьйга цунна хи детта волалора Салман.

3. Схьайазйе текст.

ТІай тІехула чекх а ваьлла, новкьа хьалавоьдуш волу со мелла а вохвеллера. Ткьа аьтту агІор Іин чухула, хазачу мукьамехь декаш, охьаоьхура дагна хьоме Хулхуло. Когаша, цхьа ша-шаха оцу аьтту агІор дІа а верзийна, басах чувоссийра со...

Корта тІулга тІе а биллина, хина дуьхьал вирзина, вехха Іиллира со. Аьхкенад довхачу дийнахь гІеххьа малделлачу хин кегийчу тулгІеша эсала хьоестура дегІ. Меллаша хи чуьра хьала а шершина, гомхачу берда йистехь, гаьннаш а охкийна лаьтгачу бІаран ІиндагІе корта а буьллуш, аркьалнехьа бай тІе дІанисвелира со. ДІакхевдина сайн тІоьрмиг коьрта кІел нисбина, бІаьргаш хьабдира ас. Жимма Іийча суна, хаа а луш, наб озийра. Суна хІинца дага ца догІу, хІун гІан-набарш хьаьвзира гонаха. Малхо дегІ боддина, керчина ха харца а карах ца долуш, Іуьллура со.

4. Схьайазіе текст.

Йерриге а гІопа чохь дукха ца йисинера шайн долахь говраш. Уьш а комиссис ца магош йисинарш йара. Царах цхьаь тхайниг йара. Ханна йоккха хиларал совнаха, аьрру бІаьрга тІехь кІай долуш а йара Расха. Говрана Іуналла дар Іийсаний, суний тІехь дисинера. Со цІахь воцчу шина баттахь говре хьожуш хиллачу Іийсас хІинца, со цІа кхачна аьлла, говр башха тергал а ца йора. Шен карахдаьлча, наггахь докьаран цІов-м тосура цо, ткьа суна Расха дукхайезара.

Хьекьал долуш говр йара иза. Шега кхайкхича, тІейогІура, шега бехча, ког а кховдабора, сан керайуккьера шекар а, кампет а дІаоьцура цо. Геннара со шена гича а, терсаш, шена тІевоьхура цо со. Йа, ша йаьстина хилча, йодий суна тІе а йогІий, шен корта сан белша тІе буьллура Расхас.

5. Схьайазіе текст.

Іуьйранна араваьлла ахь ладоьгІча, дуьйцийла доцуш, самукьадолу. Хьуьнхара схьахезаш тайп-тайпанчу олхазарийн зевне эшарш хуьлу. Вайн хьаннашкахь эшарш хаза йолуш дуккха а олхазарш ду.

Малх схьакхетталц эшарш ца совцайо цара. Мел дукха ладегІарх кІордор доцуш, башха мукьамаш хеза. Малх схьакхетча, жимма са а даьІна, иза чубузуш, эшарийн ловзар йухадолор ду олхазарша. Сахиллалц декаш, шайн хазачу эшаршца буьйса новкьайоккху цара.

Цу олхазаршна йукьахь адамашца уггар чІогІа гергарло долуш а, кьардайна а хиларца билгалдаьлла ду мокха хьоза. Кор диллина хилча, корак чудогІий а, рагІу кІелахь лаьтгачу пхьегІаш чу хьожий а, шена амал бо цо. Цу олхазаро деш дерг доккха зен дац, цо бечу пайдане хьаьжча. Стоьмаш тІехь хуьлуш долу зуламе нІаьний даош кІорнеш кхабарна, Іалашдан деза и башха олхазар.

6. Схъайазйе текст.

Тхан куьпахъ вовшахкхетий, даима ловзуш хуьлура бераш. Цхъацца дуйцуш, наггахъ кыйсамаш хуьлура церан. Ша-ша бакъ хеташ, кыйсам кIаргбелча, Гоцига хоттура бераша.

Бакъверг а, харцверг а къастош, Гоцис аьллагун тIехъ кыйсам чекхболура. Бераш тешара цо аьллагух. Цунах тамаш бойла а дацара, хIунда аьлча массарна а иза билгалваьллера бакълуьйш хиларца.

Цхъана дийнахъ ловзуш дохкучу берашна тIе а веана, уьш чехадора воккхачу стага ИбрахIима, цара шен куьзганан бIаьрг бохийна бохуш. Гоцис шена тIелецира бехк.

– Ахъа бохийнехъ, хIумма а дац. Хъайна хууш дийр дац ахъа и санна дерг, – аьлла, дIавахара воккха стаг.

Бераш цец а девлла лаьтгара, цо и бехк шена тIелацарх тамаш беш. Куьзганан бIаьрг, бераш ловзуш ца хууш буьрка а кхетта, боьхнера. Гоцис даре ца динехъ, бехк хьенан бу, хуур а дацара.

8 КЛАСС

1. Схъайазйе текст.

Бешахъ болх бина а ваьлла, цIехъа воьгура Тавсолта. Схъавоьгуш гонахарчу Iаламе кест-кеста бIаьрг тухура цо. Цунна йезара ша вина хIара йурт а, шайн дахаран даима теш хилла лаьтта гонахара и лаьмнаш а. Эскиной йоцчохъ, вахар-вар доцург, бутт а ца баьккхинера Тавсолтас.

Чувахале, ша воьгучу новкъара схъа а вирзина, ЦIен-Бердехъа вахара иза; схъахезира масачу Яссин гIовгIа. Гучуйелира маьI-маьIIера бацо сенйна лекхачу бердан цIен тарх. Бердан йистте дIахIоьттира Тавсолта. ТулгIеша аьгна хин йист лахара кегийра чукерчара, амма берд тешаме бара. Цу ЦIен-Бердехъ, Ясси-хин йистехъ, дIаьханера кхуьнан жималла. ХIетахъ, дукха зама хьалха, бердах киртигаш йохуш баьккхинчу новкъа хитIа йоьгура кхунна йезайелла къона Нурбика. Ма товш хуьлура и, гуьлмаьнда а тиллина, кIудал а белша тIехъ хийистехъ лаьтташ, цIечу пошмакхан буьхьиг байн лаьтташ а хьоькхуш!

2. Схъайазйе текст.

Бес-бесара ойланаш туйсу тIулгаша коьрте а, даг чу а...

Халкъо олу: «Хи дIадоьду, тIулгаш дуйсу». Иза доккха маьIна долуш хIума ду. ТогIи чухула охьадоьгучу шовданан хи дац дуйцург, дерриге а совнаха дерг, дош доцуш довш дерг ду. ТIулгаш дац дуйцуш дерш,

тоГешкахъ Іохку. Дерриге а бакъдерг, сийлахъ дерг, стагах къонаха веш дерг ду.

Кху тІехъ аса вовшахдетта гулдина тІулгаш – уьш историн агІонаш, доьналле адамаш, халкъийн уьйраш йу! И тайпа тІулгаш вовшахтоьхча, царах хуьлу шатайпа бІов! Вайн таханалерчу дахаран бІов! ХІора къонахчун кхетаман бІов! И тайпа бІов йутту тІулгаш ахчанах эцалуш дац. Уьш гуллуш ду хъанал некъ буьллучу хІора стеган кхетамехъ. И тайпа тІулгаш алсам гулдаларе терра йу хІора стеган син бІаьвнан локхалла, хазалла, ондалла!

Стенах йутту вай вешан дийцаран бІов? Иза Іаламат исбаьхъа хир йу, массо хІуман тІехъ нийса йуттур йу ала-м хаац. Цуьнан нийсалла, ондалла замано зуйр йу.

3. Схъайазйе текст.

Дингад – иза дехо дуткъа дегІ а долуш, дехках тера жима экха ду. Луьста ира цергаш йу цуьнан. Кегийра кхоьлина бІаьргаш ду. Цунах нохчаша «цІецайоккхург» олу. «Дингад» аьлла цуьнан цІе йаьккхича, иза кертара дІайоьду олуш ду. Иза кертахъ хилар пайдехъа хета адамашна, хІунда аьлча цо мукдехкий а, дехкий а хІаллакдо.

Дингадан садоІуш хан йан а йац. Буса а, дийнахъ а толлу цо дехкашна. Цхъана дийнахъ-бусий итт-пхийтта дахка буу цо, ша оццул жима йоллушехъ. Ша йуьзча а ца Іаш, дехкий доьбу цо, шена тІаьхъало йеш. Кхин дахка ца карош ша мацІелча, йухайогІу иза, ша тІаьхъалонна дитина дехкий даа. Хаддаза уьдуш леларо мацІо иза, цундела сих-сиха дуу цо пхьор.

И жима экха керта кхаьчначу меттехъ дехкийн хІу дов. Цхъанхъара ша уьш хІаллакдича, кхечахъа дехкий лаха дІадоьду и. Иштта тамашийна экха дух-кх дингад!

4. Схъайазйе текст.

Колхозо йуьртана гена йоцуш, тоГи чу хи а хецна, бедийн ферма йиллира. Хи тІехъ луьйчуш а, йистошца йежаш а хъалакхиира бедан кІорнеш. Ши эзар сов йара уьш.

Бедаш Іалашйан тІейиллина кхоь белхало йара. Цара шен хенахъ хІоь а тосура бедашна, бІаьргъІуналла а дора. Буьйсанна бедаш чуйерзо бІаьлланган серий а дуцуш, эрз тІе а тухуш, йина баннаш йара. Сарахъ оцу баннаш чу лохкура и бедаш белхалоша.

Іомана гонаха луьстта коьллаш йара вовшахъийна. И коьллаш хилар бахъана долуш, боккха аьтто бара чагІалкхийн а, цхьогалийн а йуьстахйаьлла бад лаца. Бедаш а къахкош, даррехъ тІекхетта бад лаца ца лаьара акхарошна. ХІилла ма ду цаьргахъ а. И дича коьртахийевр ма йу уьш. ТІаккха хехочо тоьпан цІарца шайн цІока морцур йуйла ма хаьа царна. Цундела, кондарш кІелахъ дІа а лечкъий, гІа меттах ца хъадеш, бедашна къайлаха тебара уьш.

5. Схъайазйе текст.

Дйаахара бераллин хаза хан, тйаьхъайсира ишкол а. Хъалхахъа лаьттара кйезиг девза, чолхе делахъ а, тамашийна дахар. Оцу тйаьххъарчу дешаран шарахъ охашимма дукха ойланаш йора, дахаран муьлхачу новкъа гйуо-техъа вайша бохуш. Бакъду, тхойшинна-м, хъехархо а хилла, ишколе вухаверза лаъара.

Хъехархочун болх бан кхин дйа а деша дезара. Ткъа итт класс чекхийоккхуш ткъаткъа шо хенаш а йолуш, кхин дйа а доьшуш лела воккха хиларна, хъехархочун говзалла йамо аьтто бацара тхойшиннан. Жима волуш да-нана делла, байлахъ висна шен вежаршца вехачу сан доттагйчун Анзоран хъал кхин а аьтто боцуш дара.

Аттестаташ каракхаьчначу буса тхойшинна наб ца кхийтира. Хазахетаро а, шолгйачу дийнахъ дахаре дуьххъара таса йезачу гйулчо а йайьинера наб. И хъалхара гйулч тесира охашимма, тракторна тйаьхъа тийсинчу нахаршца йалтийн аренаш охуш. Иштта дйадоладелира тхойшиннан кьинхъегаман дахар.

6. Схъайазйе текст.

Ширачу заманан тйулгаш... Бес-бесара ойланаш туьйсу цара коьрте. Амма цхъа а ца вуьту сапаргйат. Орца доху цара шайн тийналица. Хйунда хетахъ а, царна гергахъ ша-ша бежхе хета. Суна дуккха а гина и тйулгаш лаьмнийн чйожашкахъ, боьранашкахъ, бердийн йистошкахъ. Дуккха а ду замано макхдина и тйулгаш хйинца а бйаьвнийн, гйаланийн пенашкахъ. Кхин а сов йу йоьхначу гйишлойн тйулгийн оьланаш.

Амма шу а ца хета дагна хийра, мокха тйулгаш, шога чарташ... Дайн куьг хьоькху шух, сайн дайн озачу беснех санна. Кийра йаббош чууьйзу шун тйуналла, сайн дайн хъацарш санна. Со цхъаьна ву шуьца, атарх а, вагорх а дйакъасталур воцуш!

Тийналлехъ йохку шога тйулгаш... Сан генабевллачу дайн дегнаш дохдина, церан паргйато, сий лардина тйулгаш – безам а, мостагйалла а, йамартло а, доттагйалла а, кьизалла а, кьинхетам а хийла гина тешаш.

Йуххедиллар 2.

Йеша магийна литература

5-6 классаш

- 1) Сулаев Мохьмад «Техтохар».
- 2) Бадуев СаьИд «Кемсаш».
- 3) Гайсултанов Гумар «КІанталг».
- 4) Саракаев Хьамзат «Ширачу гІопехь».
- 5) Шамсудинов Бувайсар. «Жималлин суьйренаш».
- 6) Саидов Саид-Селим «Мажйелла кехатан цуьрг».

7-8 классаш

- 1) Мусаев Мохьмад «Таймин Бийболат».
- 2) Хамидов Іабдул-Хьамид «Абубешар».
- 3) Айдамиров Абузар «Кхолламан цхьа де».
- 4) Ахмадов Муса «БочІа».
- 5) Бексултанов Муса «Дика ду хьо волуш».
- 6) Хамидов Іабдул-Хьамид «Экзамен хаттар».